

Saud patyşasy Faýsal Akýazyda nämüçin metjit gurdurdy?

Category: Kitapcy,Sözler,Taryhy makalalar

написано kitapcy | 26 января, 2025

Saud patyşasy Faýsal Akýazyda nämüçin metjit gurdurdy? SAUD PATYŞASY FAÝSAL AKÝAZYDA NÄMÜÇİN METJIT GURDURDY?

Patyşa Faýsal bin Abdyleziz / Fotosurat: Wikipedia

Saud patyşasy Faýsal 1966-njy ýylda Akýazynyň Byçykdere obasynda metjit gurdurdy.

Bu metjidiň aňyrsynda bolsa türk melikesi Iffet hanym bardy.

Saud Arabystany taryhynyň başgalalaryna meñzemeýän iki gahrymany Faýsal patyşa bilen Iffet hanymyň nikasyna we Ýakyn Gündogar syásatynda emele getiren üýtgeşmelerine bilelikde seredeliň.

- **Patyşa Faýsalyň perişan ahwaly**

Patyşa Faýsal bin Abdyleziz žurnalistlere onçakly ynam

bildirmeyändigi üçin habar beriş serişdelerine kä interwýu bermändir.

Ýonekeýje sada durmuşda ýaşamagy we göwnaçyklygy bilen tanalypdyr. Hulefaýy-Raşidin (Dört çaryýarlar) döwrüni ýatladýan hereketleri bilen özünüň göze öwrenişilmedik portretini döredipdir.

Aýaly melike Iffet hanymyň doganyna köşkde ýaşasynyň gelmeyändigini aýdyp, adaty öý gurdurypdyr, emma gurlan öýünň haşamlylygyndan birahat bolup, ol ýerigem göçmändir.

Saud kösgи Faýsal bin Abdyleziziň döwründe ahlagyň hakyky nusgasdy, görüm-görelde mekdebidi. Ol Malkolm Iks ýaly dünýä musulmanlarynyň aktiwistlerini köşgünde garşylap, dertlerini diňleýärdi.

Merhum patyşanyň ýüreginiň iň uly düwünü Beýtulmukaddesdi.

Taryha «meşhur Beýtulmukaddes nutugy» bolup giren çagyryşdaky sözleri şu günlerem öz güýjüni ýitirenok:

«- Doganlarym! Nämä garaşyarys?

Dünýäniň wyždanynyň oýanmagyna garaşýarysmy? Hany, nirde dünýäniň wyždany? Mukaddes Kuddusy-Şerif sizi çagyrýar. Özünü halas etmegiňize garaşýar. Nämeden gorkýarsyñyz? Ölümden gorkýarsyñyzmy?»

Konflikti çözmek üçin herekete geçen ABŞ-nyň Daşary işler ministri Genri Kissinžer patyşa Faýsal bilen bolan duşuşygyny şu sözler bilen beýan edipdi:

«Patyşa Faýsal diýseň gaharly görünýärdi, aramyzda mylakatly söz alyşma başlar umydy bilen oňa degisensiräp «uçarymyň ýangyjy gutardy, uçarymyň benzobagyny doldurmak üçin buýruk berseňiz, halkara bahasyndan puluny tölemäge razydyggymy» aýtdym. Patyşa gülümsiredi we kellesini ýokary galdyryp, maňa pert-pert şulary aýtdy:

- Men indi garradym, ölmezden öñ ýeke-täk arzuwym «Mesjidi-Aksada» iki rekagat namaz okamak! Sen maňa şu babatda kömek edip bilermiň?»

Inisi Faýsal bin Musaid mäsäni gysanda diňe patyşa Faýsal bin Abdyleziziň jayna kast etmedi. Palestin görevi uly ýara alşy ýaly, Saud Arabystanyň syýasy galkan hökmünde ulanýan «nebit syýasaty-da» köp möçberde ýok edilipdi.

Patyşa Faýsal bin Abdyleziziň ölüminden soň Saud Arabystany nebiti syýasy arenada diňe ykdysady sebäpler bilen nyrh syýasatyny kesgitlemek maksady bilen galkan hökmünde ulanyp bildi.

• **Patyşa Faýsal bin Abdyleziziň nebit syýasaty**

Saud Arabystanynyň nebit syýasatyny 1975-nji ýyla çenli formulirlän üç esasy waka bardy. Bulardan birinjisi Musaddygyň göreşi we «Aýaks operasiýasy». Ikinjisi bolsa Müsürde Jemal Abdynasyryň ýöredýän syýasaty. Soňky üçünjisi-de Ysraýylyň sebitdäki basybalyjylykly syýasaty we Beýtulmukaddesi okkupirlemezi Saud Arabystanynyň nebit syýasatyny kesgitlän iň esasy faktordy.

Patyşa Faýsal bin Abdyleziz 1964-nji ýylда tagta geçende Nasyryň syýasy ugruny oňlamaýardy.

1970-nji ýylда Nasyryň aradan çykmagy bilen onuň sekulyar nasionalistik syýasatynyň ýerine yslamy bähbitleri öňe tutýan syyasaty sebitde güýçlendirmäge dyrjaşdy.

1969-njy ýylyň 21-nji awgustynda awtstraliýaly fanat Maýkl Denis Rohanyň «Mesjidi-Aksany» otlamaga synanyşmagy arap däl musulman ýurtlaryň palestin dawasyna arka durmagyna getirdi.

Patyşa Faýsal bin Abdyleziz Müsürde täze hökümetiň başynda duran Enwer Sedatyň hökümeti bilen ýakyn gatnaşyklary ýola goýup, sebitdäki Ysraýyl belasyny aradan aýırmak isleýärdi.

Patyşa şonda nebit galkanyny soňuna çenli ularmakçydy we Ysraýylyň sebitdäki täsirini kemeltmek babatda elinden gelenini gaýgyrjak däldi.

Patyşa Faýsal bin Abdyleziziň tagallasy netije beripdir. 1973-nji ýylyň 6-njy oktýabrynda Müsür-Siriýa goşun bölümleri Ysraýyla hüjüm edipdi.

Sinaý ýarymadasy okkupatorlaryň elinden halas edilipdi we uruşuň başynda Ysraýyl uly ýitgilere sezewar bolupdy. Enwer Sedat maksadyna yetendirin öydüp, goşunlaryna säginmegi buýran badyna, Ysraýyl az wagtyň içinde güýjünü deňläp ýetişdi.

Patyşa Faýsal bin Abdyleziz bu bolýan üýtgesmeleri jany ýandy we wakalary keseden durup dolandyrmagyň manysyzdygyny bilip,

göni herekete geçdi.

Patyşa Faýsal diñe Günbatar ýurtlaryna däl, Ysraýyly goldaýan ähli ýurtlata nebit bermekden yüz öwürýändigini yqlan etdi.

Faýsal günbatarlylar näce urunsa-da yza ädim ätmedi. Emma Saud Arabystanynyň elinde nebitden başga kozyry-da ýokdy...

Şol sebäpden 1974-nji ýylда Liwiýadan başga ähli arap ýurtlary nebit sanksiýasy meselesinee yza ädim ätdiler.

Şular ýaly üýtgeşmelerden soñ Faýsal bin Musaidiň atan oky soñky ýyllarda Saud Arabystanynyň nebit syýasatyny köp möçberde başga şekile büräpdi...

Patyşa Faýsal dünýäni we ýurduny şeýdip dolandyrjak bolup, şu ugurda şirin janyndan el üzen bolsa, onuň aňyrsynda kän bir ady tutulmaýan melike Iffet bolsa ýurtda aýal-gyzlara bolan garaýsy üýtgeden nusgalyk şahsdy.

• **Saud köşgüne türk eli aralaşýar**

Patyşanyň aýaly Iffet hanyň 1916-njy ýylда Stambulda dünýä inen, eje tarapy türk melikedи. Kakasy osmanly ofiserlerinden

Muhammet bin Saud Al-Saniýan.

Iffet hanym döwrüň stambully gyzlarynyň arzuw eden mugallymlyk kärini edinmek isläpdir. Tötänlikden şazada Faýsal bilen tanyşlygy onuň durmuşyny düybünden başga ugra gönükdiripdir. Iffetiň agasy Ahmet beý maşgalasynyň mirasyna eýe durmak üçin 1919-njy ýylda Saud Arabystanyna gidipdir.

Şol ýerde Faýsla bilen tanşypdyr we onuň ýakyndaky iş toparynyň düzümine girupdir. Şonda we Iffetiň daýzasynyň ony haj zyýaratyna äkiden wagtynda Faýsal bilen Iffet tanşypdyr.

Şazada Faýsal bu tanyşlykdan kän wagt geçmäňkä kakasyndanam rugsat alman Iffet hanyma öýlenipdir we saud köşgüne muny telegramma bilen habar beripdir.

Şeýlelik bilen şazada Faýsal bilen Iffet hanym 1932-nji ýylda nikalaşypdyr.

Iffet hanyma täze durmuşy kyn bolupdir. Sebäbi ýurduň daşary işler ministri bolan äri şazada Faýsal ýygy-ýygydan daşary ýurtlara gidipdir we ýeke galan ayaly arap diluni bilmeyändigi üçin düýpli kynçylyklary başdan geçiripdir.

Muny duýan şazada Faýsal garaşylmadyk öwrüm edip, resmi saparlarynda Iffet hanemy-da ýanyna alyp gitmäge başlapdyr.

Bu ýagdaý Iffet hanemyň hasam göze gelüwli we güýçli aýal hökmünde öñe çykmagyny ýola goýupdir. Iffet hanym şazada Faýsalyň bu goldawyny il-gün üçin bähbitli işlerde peýdalanypdyr.

Äri patyşa bolandan soñ ilkinji gezek Saud Arabystanynda aýallaryň arasynda melike (korolewa) titulyny Iffet hanym alypdyr.

Iffet hanym melike bolandan soñ ýurtda ylym-bilim propogandasynyň başyny başlapdyr. 1950-nji ýylda melike Iffetiň tagallasy bilen «Dar el-Hanan» mekdebi gurlupdir. Ýurtda sowat derejesiniň 5 prosente-de ýetmeýän şartlerunde gyz çagajyklara niýetlenen ajaýyp mekdep açylypdyr. 1999-njy ýylda gurlan Iffet uniwersiteti-de sebit üçin rewolýusion gymmatlykdady.

Ähli mugallymlarynyň we talyplarynyň aýal-gyzlardan düzülen bu ýokary okuw okuw jaýynyň Iffet hanemyň adyny göstermegi patyşa äriniň aradan çykansoňam onuň ýurtdaky at-abraýynyň nähili uly

bolandygyny görkezýär.

«Gyzlaryň ýeke-täk ýaragy bilimleridir» şygary astynda oglangyzlara hyzmat eden iki aýry Riýad Yslam bilimi mekdepleri we yzyndanam Halkara el-Manarat mekdepleri munuň üstünü doldurypdyr.

Iffet hanymyň bilim maksatnamasyny ýurduň daşyna-da ýaýmak maksady bardy.

Saud Arabystanyň Bilim ministrliginiň maglumatlaryna görä, ýurtda okaýan gyz okuwçylaryň sanynyň oglan okuwçylardan 2019-nyý ýıldan bări önde bolmagy Iffet hanymyň taýsyz tagallasyny we gazanan üstünligini görkezýär.

Melike Iffet hanymyň ady köplenç äri bilen bile ýatlanýar. Emma ol çagalaryny-da aýratyn uly alada bilen ýetişdiripdi.

Dokuz çagasy bolan melike Iffet hanymyň çagalary Saud Arabystanyň howpsuzlyk gullugy, goşun, biznes dünýäsi ýaly birnäçe ugrunda täsirliliklerini saklap geldiler.

Onyň ogly şazada Saud el-Faýsal 1975-nhi ýylда Daşary işler ministri boldy we bu wezipede 2015-nji ýyla çenli işledi.

Melikäniň öweý dogany Kemal Edhem saud konrrazwedkasynyň başlygy wezipesine çenli beýgelipdi.

• **Iffet hanym we onuň Türkiye bilen gatnaşyklary**

Iffet hanymyň atasy Abdylla el-Saniýan 1843-nji ýyla çenli Nejid emirligini dolandyran begzada adamdy.

Şol wagt Faýsal el-Türki gozgalaňy bilen Saniýanlar sebitdäki häkimiyetlerini elden giderip, Müsure göçüpdir.

Emir Abdylla gaýtadan sebitde häkimiýeti eýelemek üçin bu gezek Stambula gelipdir.

1880-nji ýylда paýtagta gelen Abdylla Soltan Abdylhamyt tarapynda hormat bilen garşylanypdyr we paşalyk çini berlipdir.

Abdylla paşa Stambulda bolýarka Täze Ruh diýen čerkez gyzyna öýlenip, şäherde ymykly ornaşyypdyr.

Täze aruh dört çagany dünýä inderipdir. Bularyň birem Iffet hanymyň kakasy Muhammet Saud beý eken.

Muhammet beý hem kakasyny gaýtalap čerkez gyzy Asiýa hanym

bilen nikalaşypdyr. Melike Iffet hanym olaryň nikasyndan dünýä inipdir. Emma Iffet hanym ýaňy dört ýaşyndaka Muhammet Saud beý 1918-nji ýylда wepat bolupdyr. Ýagny Iffet hanym türk goşunynyň hatarynda wepat bolan bolan şehit atanyň gyzydyr.

Iffet hanym melike bolandan soňam ata watany hasaplaýan Türkýe respublikasy biken gatnaşygyny ýitirmändir. Arapçany suwara öwrenipdir. Ýöne ool patyşa ärine we çagalatyna türk dilini öwretmegi-de ýatdan çykarmabdyr.

1966-njy ýylда Faýsal patyşa Türkýede resmi saparda bolabda melike Iffet hanymyň ejesi Asiýa hanymyň Akýazydaky obasyna metjit gurdurmagy üçin hut Faýsalyň haýyr-sahawat kömegini etmegi dowam edip gelen gatnaşygyň iň aýdyň subutnamasydy.

Melike Iffet hanym patyşa äriniň janyna kast edilip öldürilmeginden tegelek 25 ýyl soň, ýagny 2000-nji ýylда aradan çykdy. Äri patyşa Faýsal sebit halkynyň göwnüni awlap, saud syýasatynda yz galdyrypdy.

Türki gelip çykyşly Iffet hanymam arap gyzlarynyň durmuşyny özgerdip bilipdi. Gynansak-da, Iffet hanym türk jemgyyetçiliginde şindizem ýeterlik derejede tanalanok. Patyşa Faýsalyň bakyýete göç etmeginden soňam haýyr-sahawat işleri dowam edipdir. Fuat Sezgin ýaly merhum alymlarymyz şonuň eden kömekleri bilen ylmy işlerini azat şertlerde alyp barma mümkünçiliginı tapypdyr.

Mehmet MAZLUM ÇELIK.

@MMazlumcel
celikmehmedmazlum@gmail.com

Çarşenbe, 25.09.2024 ý. Taryhy makalalar